

सूर्यः । "दिग्वातार्कं प्रचेतोषीत्यादि" शा० ति० उक्तेः ।
२तेजसि च । सूर्यश्चक्षुषे" ताण्ड० ब्रा० । चक्षुषे
तेजसे" भा० ।

चक्षुष्या स्त्री चक्षुषे हिता यत् । १ शुभगायां स्त्रियां २ कु-
लत्थिकायां मेदि० । ३ अजष्टङ्गग्राम् ४ वनकुलत्थिकायाञ्च
राजनि० ।

चक्षुराग पु० चक्षुरोरागः रक्तता । १ नेत्रारुणतायां चक्षुषः
तदाकर्षकः रागः अतुरागः । २ नेत्रार्कके अतुरागे "च-
क्षुरागः कोकिलेषु (न परकलत्रेषु)" काद० ।

चक्षुरोग पु० इत० । नेत्ररोगे नेत्रावयवविभागः सुस्तोकः
अक्षिशब्दे ४५ पृ० दर्शितः । तत्र निदानादि सुस्तोते उक्तं
"उष्णाभिमतप्रसू जलप्रवेशाद्दूरेक्षणात् सप्रविपर्ययाच्च ।
प्रसूतसंरोदनशोककोपक्लेशाभिघातादतिमैथुनाच्च । शु-
क्लारनालान्धकुलत्थमापनिपेवणाद्देशगविनियहाच्च । स्वे-
दाद्वजोधूमनिपेवणाच्च कर्देर्विघाताद्भ्रमनातियोगात् । वा-
ष्पपहालूष्मनिरीक्षणाच्च नेत्रे विकारान् जनयन्ति
दोषाः । वाताह्वय तथा १० पित्तात् कफाच्चैव त्रयोदश । र-
क्तात् षोडश विज्ञेया सर्वजाः पञ्चविंशतिः । तथा बाह्यौ
पुनर्द्वौ च रोगाः षट्सप्ततिः स्मृताः । हृताधिमन्योऽ-
निमिषो दृष्टिर्गन्भीरिका च या । यच्च वातहतं वर्त्म
न ते सिध्यन्ति वातजाः । याप्योऽथ तन्मयः काचः
साध्याः स्त्रुः सान्यमाहताः । शुष्काक्षिपाकाधिमन्यस्यन्द-
माहृतपर्ययाः । असाध्यो ह्यस्रजाल्यो यो जलस्रावश्च
पेत्तिकः । परिन्धायी च नीलश्च याप्यः काचोऽथ त-
न्मयः । अभिघ्नोऽधिमन्योऽन्धोऽप्युषितं शुक्तिका-
ह्वया । दृष्टिः पित्तविदग्धा च पोथक्यो लगणश्च यः ।
असाध्यः कफजस्रावो याप्यः काचोऽथ तन्मयः । अ-
भिघ्नोऽधिमन्यश्च बलासमर्पितश्च यत् । दृष्टिः स्ने-
हविदग्धा च पोथक्यो लगणश्च यः । क्रिमिग्रन्थि-
परिक्षिप्तवर्त्मशुक्लार्कपिडकाः । स्नेहोपनाहः साध्यस्तु
कथिताः स्नेहप्रेषु तु । रक्तस्रावोऽजकाजातं शोणि-
ताशोऽवलम्बितम् । शुक्रं न साध्यं काचश्च याप्य-
स्तज्जः प्रकीर्तितः । मन्यस्यन्दौ क्लिष्टवर्त्महर्षोत्पातौ
तथैव च । सिराजावज्जनाख्या च सिराजालश्च यत्
स्मृतम् । पर्वण्यथाव्रणं शुक्रं शोणितार्माञ्जुनश्च
यः । एते साध्या विकारेषु रक्तजेषु भवन्ति हि । पू-
यस्रावो नाकुलान्धप्रमत्तिपाकात्ययोऽलजी । असाध्याः
सर्वजा याप्याः काचः कोपश्च पक्ष्मणः । वर्त्मविवन्धो

यो व्याधिः सिरासु पिडका च या । प्रसार्यसाधि-
सांसार्यसाध्यावर्त्मोत्क्षिप्नी च या । पूयालस्रावो दृष्ट्य-
वकर्दमवर्त्मनी । तथाशोणितार्कशुक्लार्कः शर्करावर्त्म यच्च
वै । सशोफश्चायशोफश्च पाको तद्वलवर्त्म च । अ-
क्षिप्तवर्त्म कुम्भीका विसवर्त्म च सिध्यति । अनिमित्तो
ऽनिमित्तश्च हावसाध्यौ तु बाह्यजौ । षट्सप्ततिविका-
राणामेव संप्रहकीर्तना । नव सन्वप्राचयास्तेषु व-
र्त्मजास्तेकविंशतिः । शुक्रभागे दशैकश्च चत्वारः क्ष-
ण्णभागजाः । सर्वात्रयाः सप्तदश दृष्टिजा हादशैव तु ।
बाह्यजौ द्वौ समाख्यातौ रोगौ परमदारुणौ । भूय
एतान् प्रवक्ष्यामि सङ्ग्रहार्पचक्षितैः ।

"अथातः सन्निगतारोगविज्ञानीयमध्यायं व्याख्यास्यामः ।
पूयालसः १ सोपनाहः २ स्रावाः ३ ४ ५ ६ पर्वण्यका-
लजी ७ ८ । क्रिमिग्रन्थिश्च ९ विज्ञेया रोगाः सन्नि-
गता नव । एकः शोफः सन्निजः संस्त्रेह्यः सान्द्रं
पूयं पूति पूयालसः १ सः । धन्विर्नालो दृष्टिसन्धा-
वपाकः कण्डूप्रायो नीरुजस्तूपनाहः २ । गत्वा
सन्वीनशुभागेण दोषाः कुर्युः स्रावान् सन्निहीनान्
खलिङ्गान् । तान् वै स्रावान् नेत्रनाडीमयैके
तस्या लिङ्गं कीर्तयिष्ये चतुर्द्वौ । पाकः सन्धौ
संस्त्रेह्यश्च पूयं पूयास्रावोऽनैकरूपः प्रदिष्टः । अतं
सान्द्रं पिच्छिलं यः स्रवेच्च स्नेहोपनाहो नीरुजः स प्र-
दिष्टः । रक्तास्रावः ३ शोणितोत्थः सरक्तं कोष्णं नात्यं
संस्त्रेह्यातिसान्द्रम् । पीताभासं नीलमुष्णं जलाभं
पित्तस्रावं ४ संस्त्रेह्यं सन्निमध्यात् । ताच्चा तन्वी हाह-
शूलोपपन्ना रक्ताज्ज्ञेया पर्वणी ७ दृष्टशोफा जाता सन्धौ
क्षणशुक्ले ऽलजी ८ स्यात्सन्निहोवाख्यापिता पूर्वलिङ्गैः ।
क्रिमिग्रन्थिवर्त्मनः पक्ष्मणश्च कण्डूः कुर्युः क्रमयः ९
सन्निजाताः । नानारूपा वर्त्मशुक्तस्य सन्धौ चरन्तोऽ-
ननयनं दूषयन्ति । "अथातो वर्त्मगतारोगविज्ञानीयम-
ध्यायं व्याख्यास्यामः । पृथग्दोषाः समस्ताश्च यदा
वर्त्मव्यपाच्ययाः । सिरा व्याप्यावतिष्ठन्ते वर्त्मसंधिक-
मूर्च्छिताः । विवर्ज्यं मांसं रक्तञ्च तदा वर्त्मव्यपाच्य-
यान् । विकारान् जनयन्त्याशु नांभतक्षाज्जिबोधत ।
उत्सङ्गिन्यथः कुम्भीका २ पोथक्यो ३ वर्त्मशर्करा ४ ।
तथाशोणितार्क ५ शुष्कार्कस्तथैवाञ्जननामिका ७ । बहल-
वर्त्म ८ यद्यपि व्याधिवर्त्मविवन्धकः ९ । क्लिष्टकर्दमव-
र्त्मो १० स्यावर्त्म ११ तथैव च । मल्लिङ्ग १२ अपरि-